

dersdeo

öğrenmenin en kolay yolu ol!

Türkçe

SES BİLGİSİ

A) Ünlülerle İlgili Ses Olayları

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

Ünlü Harfler Tablosu

I) Büyük Ünlü Uyumu (Kalınlık – İncelik Uyumu)

- ✓ Türkçe’de bir sözcük kalın bir ünlüyle (a, ı, o ,u) başlıyorsa kalın bir ünlüyle devam edip kalın bir ünlüyle bitmelidir. İnce bir ünlüyle (e, i, ö, ü) başlıyorsa ince ünlüyle devam edip ince bir ünlüyle bitmelidir.

- çiçeklerin (uyar)

i i i i

- kalemleri (uymaz)

k i i i

2) Küçük Ünlü Uyumu (Düzlük – Yuvarlak Uyumu)

Küçük ünlü uyumu kuralı şudur:

1) a, e, ı, i

2) o, ö, u, ü

✓ Kuraldan da anlaşılacağı gibi Türkçe’de “o, ö” sesleri sadece ilk hecede bulunabilir. Diğer hecelerde bulunursa küçük ünlü uyumuna uymaz. Buradan hareketle “-yor” ekinin de hiçbir zaman küçük ünlü uyumuna uymadığını söyleyebiliriz.

- telefon
- televizyon
- geliyor
- bakıyorum

✓ “-yor“ sesi ilk hece dışında olduğunda, küçük ünlü uyumuna uymaz.

- gördüklerimiz (uymaz) kollarımızın (uyar) günlüğüne (uyar) gözlerini (uyar)
- kavurma (uymaz) kılavuz (uymaz) mektup (uymaz) avukat (uymaz)

✓ Tek heceli ve birleşik sözcüklerde ünlü uyumları aranmaz.

3) Ünlü (Hece) Düşmesi

Ünlü düşmesini üç şekilde inceleyebiliriz:

a) İki heceli bazı sözcüklere ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde ikinci hecedeki ünlü düşer.

- ağız – ım → ağzım
- boyun – um → boynum
- burun – u → burnu

- Şehire az kaldı. (Yanlış)

Şehre az kaldı. (Doğru)

(Ünlü düşmesine uğramış bir sözcüğü böyle yazarsak yazım yanlışı olur.)

b) Bazı sözcükler birleşme esnasında ünlü düşmesine uğrayabilir.

- Ne + asıl → Nasıl
- Kayın + ana → Kaynana
- Pazar + ertesi → Pazartesi
- Kayıp + etmek → Kaybetmek

Uyarı: “etmek, olmak” yardımcı fiilleri ile kurulan birleşik fiillerde ünlü düşmesi meydana gelmişse bu sözcükler bitişik yazılır.

- Çocuğu okula kayıt ettirdim. (Yanlış)
(kaydettirdim) (Doğru)
- Kalemim okulda kayıp oldu. (Yanlış)
(kayboldu) (Doğru)

c) Bazı sözcüklerde de yapım eki alırken yani türetilirken ünlü düşmesi olabilir.

- oyun – a → oynamak
- sızı – la → sızlamak
- İleri – le → ilerlemek

NOT: Koyu renkler yapım ekidir.

4) Ünlü Türemesi

Bazı sözcüklere “-cik” getirildiğinde veya bazı sözcükler pekiştirilirken ünlü türemesi meydana gelebilir.

- dar – a – cik
- sağlam → sap – a – sağlam
- genç – e – cik
- gündüz → güp – e – gündüz
- bir – i – cik
- yalnız → yap – a – yalnız

5) Ünlü Daralması

“-e, -a” ünlüsüyle biten eylemlere “-yor” eki getirildiğinde bu eylemlerde daralma meydana gelir.

eylem (-e, -a) + -yor $\longrightarrow$ -ı, -i, -u, -ü

- başla – yor $\longrightarrow$ başlıyor
- sula – yor $\longrightarrow$ suluyor
- özle – yor $\longrightarrow$ özlüyor
- izle – yor $\longrightarrow$ izliyor

UYARI:

- ✓ “yor” eki almış her sözcükte ünlü daralması yoktur.
- geliyor → (kökü “-i” ile bitiyor.)
- bakıyor → (kökü “-k” ile bitiyor.)
- ✓ Olumsuzluk eki “-me, -ma” dan sonra “-yor” eki gelirse her zaman daralma olur.
- gel – me – yor →
- ver – me – yor →
- bak – ma – yor →

- ✓ “-de” ve “-ye” dışında hiçbir sözcük “-yor” eki almadan daralmaz. Daralmış bir şekilde yazılırsa yazım yanlışı olur.
- başlıyan – başlayan
(Yanlış) (Doğru)
- istiyen – isteyen
(Yanlış) (Doğru)
- karşıliyyacak – karşılayacak
(Yanlış) (Doğru)

6) Ünlü Değişmesi

“Ben” ve “sen” zamirlerine getirilen “-e, -a” yönelme hal eki bu sözcüklerin kökündeki ünlüleri değiştirir.

- Ben – a → Bana
- Sen – a → Sana

7) Ulama

Ünsüzle biten bir sözcükten sonra ünlüyle başlayan başka bir sözcük gelirse bu iki sözcük arasında ulama yapılabilir. Ulama noktalama işaretlerinin olduğu yerlerde yapılamaz.

- Ben, evden ayrılırken o okuldan eve döndü.
→ → → → →
I II III IV V

- I. Ulama yapılamaz. (Noktalama işareti var.)
- II. Yapılabilir.
- III. Yapılabilir.
- IV. Yapılabilir.
- V. Yapılamaz. (Kurala uymuyor.)

B) Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları

1) Ünsüz Düşmesi

Ünsüz düşmesi iki ekle olabilir.

“-cik”

- küçük – cük → küçücük
- ufak – cık → ufacık
- sıcak – cık → sıcacık
- alçak – cık → alçacık

“-l”

- küçük – l → küçülmek
- ufak – l → ufalmak
- alçak – l → alçalmak
- yüksek – l → yükselmek

- ast – teğmen → asteğmen
 - üst – teğmen → üsteğmen
- (Bu sözcüklerde de “t” harfi düşmüştür.)

2) Ünsüz Türemesi

“ Etmek” ve “olmak” eylemleri yabancı kökenli bir sözcükle kullanıldığında bazen ünsüz türemesi meydana gelir.

- af etmek → affetmek
- his etmek → hissetmek
- zan etmek → zannetmek
- ret etmek → reddetmek

- Lütfen beni af edin bu akşam gelemeyeceğim.

(Yanlış)

(affedin)

(Doğru)

- Sen bu cezayı hak etmedin bence.

(Yanlış)

(haketmedin)

(Doğru)

UYARI

“Etmek” ve “olmak” eylemleri ünsüz türemesine yol açarsa bitişik yazılır. Yol açmazsa ayrı yazılır. Bazen de ünsüz türemesi, bir sözcük ünlü ile başlayan bir ek aldığı anda görülebilir.

- Sırrımı herkese anlatmış. (Sır – r – ım)
- Hakkını aramalısın bu konuda. (Hak – k – ın)

3) Ünsüz Yumuşaması

“p, ç, t, k” ünsüzleriyle biten bir sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir ek gelirse “p, ç, t, k” ünsüzleri yumuşayarak “b, c, d, g, ğ” ye dönüşür.

- kitap – ım → kitabım
- ağaç – a → ağaça
- kağıt – ın → kağıdın

✓ p, ç, t, k ile biten her sözcük yumuşamaya uğramayabilir. Buna ünsüz yumuşamasına aykırılık denir.

- millet – im
- sanat – ın
- hukuk – un

Görüldüğü gibi bu sözcükler p, ç, t, k ile bitmesine rağmen yumuşamaya uğramamıştır.

- Irak'ın (Doğru)
Irağ'ın (Yanlış)
- Gaziantep'e (Doğru)
Gazianteb'e (Yanlış)

Özel isimlerde yumuşama gösterilmez ama okunurken özel isimler yumuşatılarak okunabilir.

4) Ünsüz Benzeşmesi (Sertleşmesi)

F, S, T, K, Ç, Ş, H, P (fıstıkçı şahap) ünsüzleriyle biten bir sözcükten sonra ‘c, d, g’ ile başlayan bir ek gelirse c, d, g ünsüzleri benzeşerek ‘ç, t, k’ ye dönüşür.

- etraf – da → etrafta
- hapis – den → hapisten
- git – di → gitti
- simit – ci → simitçi

- kitap – cı → kitapçı
- seç – gin → seçkin
- balık – cıl → balıkçıl
- ağaç – dan → ağaçtan
- beş – de → beşte

✓ Özel isimlerde ve sayılarda benzeşme gösterilmek zorundadır. Yoksa yazım yanlışına neden olur.

- 1923'de (Yanlış)
1923'te (Doğru)
- Gaziantep'den (Yanlış)
Gaziantep'ten (Doğru)

- Üçgen
 - Dörtgen
 - Beşgen
 - Çokgen
- } Bu sözcüklerde benzeşme olmamıştır. Buna ünsüz benzeşmesine aykırılık denir.

5) Kaynaştırma Harfleri

YaŞaSıN (y, ş, s, n)

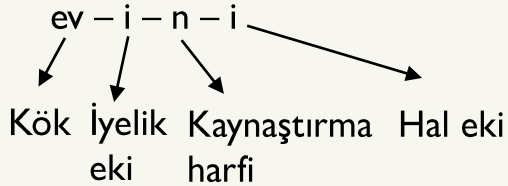
Ünlüyle biten bir sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir ek gelirse araya ‘‘y, ş, s, n’’ ünsüzlerinden biri girer.

- yabancı – y – a
- anne – ş – i – n – i

Uyarı

İyelik eki olan “-n” ile kaynaştırma harfi olan “n” karıştırılmamalıdır. Bir sözcüğün başına ‘senin’ sözcüğü getirilebilirse o sözcüğün sonundaki “n” iyelik ekidir.

- Çantana bir şeyler koymuşlar. (Buradaki “n” iyelik ekidir çünkü “senin çantana” denilebilmektedir. Sahiplik belirttiği için iyelik ekidir.)
- Onun evini dün boyadık.

6) n – b Çatışması

Türkçe’de ‘n’ ile biten bir heceden sonra ‘b’ ile başlayan bir hece gelmez. Böylesi bir durumda ‘b’ ünsüzünü kendisinden önce gelen ‘n’ ünsüzünü ‘m’ ünsüzüne dönüştürür.

Yanlış

- penbe
- tenbel

Doğru

- pembe
- tembel

- ✓ ‘n – b’ çatışması bazı birleşik sözcüklerde ve yer adlarında (özel adda) gerçekleşmemiştir.
İstanbul, Safranbolu, onbaşı, binbaşı, sonbahar...